

108235

L. F. B. Puykom

Huszdik évfolyam.

1906.

5. (233) füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szivesességét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhöz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveléből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,
Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

A bobdai Gyertyánfnyak. — Irta: Merza Gyula.

Ezüst plaketta (költemény). — Ararától.

A magyarok eredete és őslaka. — Tizenhatodik közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.

A magyar-örmény püspöki szék és a Balkán. — II. — Irta:
Merza Gyula.

Dániel László Szamosújvárt. — Dr. H. A.-tól. (L. a boríték 3.
és 4. oldalát).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Wekerle és az örmények.

A spanyol király és Goluchovszki rokonsága.

Gorove István és a szerb óriás.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Világosító-Szent-Gergely élete.

Kiss Ernő és Prielle Kornelia.

Egy beszélő címer.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
„Armenia“-hajó.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények a Fekete-tenger partjai mellett.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. ===

Figyelmeztetés.

Az „Armenia“ 1887. év (Első évfolyam) 2. és 5. számát (füzet) összesen 4 (négy) koronával visszaváltjuk; azért olvasóink közül az, ki a mondott füzeteket hajlandó eladni, forduljon ajánlatával méltóságos Szent-Ivány Zoltán volt országgyűlési képviselő urhoz. Lakása: Budapest, Andrásy-út 79. sz.

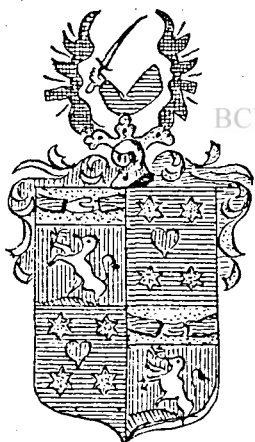

108235

A BOBDAI GYERTYÁNFFYAK.

Irta : MERZA GYULA.

Gyertyánffy család
czimere.

Vadnay Andor egyik tanulmányában megemlíti, hogy minden hazafias elem, mely népzajzi, felekezeti vagy társadalmi szempontból a tömörülésre jogosultsággal bír, megszerezte magának a jogcímet, hogy anyagi és erkölcsi támogatásra érdemes intézményekkel önmagát és ezzel a nemzetet megerősítse. Ilyen hazafias elem a hazai örménység is, melynek országszerte elterjedt elemei a vérségi kötelék, a hagyományos kegyelet és a történeti múlt megszentett emlékei alapján a magyar társadalom egyik legtisztéletreméltóbb és leghazafiasabb alkotórészének tekinthető. Az Erdélyből kiköltözött és Délmagyarországon letelepült örmény családok sorában kiváló szerepet foglal el a Gyertyánffy-család.

Szongott Kristóf szerint a család eredeti örmény neve Dsirách, Dserák (*ძერაკი*), minek a jelentése gyertya; az arab-törökben: cseráz, csiráz, cshirák. E családnév előfordul Keleten is pl. Dseráz Minász, a L'Arménia című lap szerkesztője Londonban.

1795. június hó 25-én kelt czimerlevél értelmében Ferencz király Gyertyánfi Antal kolozsvári kereskedőt és három fivérét u. m. Lukácsot, Kristófot és Jánost mindkétnebeli törvényes utódaikkal együtt a hazai kereskedelem fölvirágoztatása körül szerzett érdemeiknek s az általuk, már huzamosabb idő óta folyamatban levő s a francia forradalom leveretését célzó háború költségeinek fedezésére több ízben felajánlott jelentékeny pénzsegély megjutalmazására a hazai nemesek sorába fölvette.

Temesváry János dr. a czimerlevél latin szövege szerint a családi czimert így írja le:

Négylet pajzs, melynek egyenlőtlenül osztott első és negyedik mezejének alsó nagyobbik vörös részében zöld halmon ágaskodó, jobbra néző ezüst oroszlán gyertyát tart, (e czimer tehát, mint a mely a czimerszerzők nevére is alludál, az u. n. „beszélő czimerek“ egyike); felső kisebb arany részében pedig mindkét oldalról kinyuló, kék mezbe öltözött összefont kéz látható; a második és harmadik kék mezőben végül vörös szív fölött és alatt két-két hatágú arany csillag tündöklék.

Sisakdísz: két kiterjesztett szárny között leveles koronán nyugvó, kék mezbe öltözött jobb kar markában kivont kardot villogtat.

Foszladékok: jobbról vörös-ezüst, balról kék-arany.

Nagy Iván tesz ugyan e nemes családról említést s több kiváló szülöttjét névleg is kiemeli, de úgy ő, mint Siebmacher a czimert nem ismertetik.

A Gyertyánffy család 1796-ban szakadt ki Erdélyből Torontálvármegyébe. Ugyanis Gyertyánffy Bogdánnak, ki 1730-ban született, 4 fia volt t. i. a fentemlített czimerszerzők, kik közül János Erdélyben maradt, ettől származnak a még most is Erdélyben élő Gyergyánffyak. Antal, Lukács és Kristóf 1796-ban kapják donációval Bobda, Gyér és Tolvádia torontáli helységeket. Ezeknek a birtokoknak a területe 15 ezer kat. hold volt. Ugyanakkor nyerték a bobdai előnevet (praedicatum).

Antal bobdai ága egészen kihalt; ez az ág rokonságban van a gróf Schmettov, báró Bibra, Remekházy családokkal.

Kristóf tolvádiai ágának leszármazója Gyertyánffy Dávid ifj., kinek első neje Bydeskuthy Jeanett, második neje ivándai Karácsony Eleonora; első nejétől származik leánya, Gyertyánffy Berta, ki 1842. jún. 9-én Nákó Kálmán grófhhoz ment nőül. Gr. Nákóné, a híres festőnő, a tolvádiai ág utolsó sarja, mely vele ki is halt ezelőtt 25 esztendővel. Lukács ága, vagyis az úgynevezett gyéri ág az, mely ma is él és virágzik Torontálban.

Nevezetesebb leszármazói:

Gyertyánffy Dávid (1797—1878) Torontálvármegye követe, majd alispánja és később főispánja. Ennek fia volt Gyertyánffy Gyula dr. juris, Torontál első jogi ülnöke és tb. főjegyzője; különösen kitűnt kiváló jogi tudásával, nagy jogász és híres kriminálista volt. 48/49-ben mint honvéd főhadnagy Erdélyben harczolt és Segesvárnál megsebesült. Beszélt 7 nyelvet, köztük teljesen jól héberül, ki mint író is több magyar és németnyelvű költeményt hagyott hátra. Egyetlen fia Gyertyánffy Dénes, a perjámosi járás ma is közszeretetten álló derék főszolgabírája, ki járásában a közigazgatásnak hazafias és lelkiismeretes vezetője.

Gyertyánffy János (1800—1880) sok ideig torontáli alispán volt; óriási testi ereje még ma is emlékezetben él.

Gyertyánffy Ferencz (1845—1888), a nagybecskereki kir. törvényszék elnöke; Gyertyánffy János, mint vértés kapitány 1859-ben a solferinói és magentai csatákban vitézségével kitűnt. Gyertyánffy Kálmán, honvéd huszárezredes, Gyertyánffy Jenő dr. juris, pancsovai főszolgabíró. Gyertyánffy László dr. juris, tartalékos huszárhadnagy és földbirtokos, Gyertyánffy Andor földbirtokos.

Az itt felsorolt névsorban az utolsó négy a családfentartó és fiutódaikban tovább virágzik a Gyertyánffy család.

Különben ez az ág házasság révén rokonságban áll a báró Gussich, báró Vécsey, báró Taxis, gróf Kornis, Kászonyi, Csávósy, elleméri Kiss, Markovits, szamosújvárnémeti Dániel, báró Gudenus-családokkal. Dániel Pálnak, ki a zichyfalvi kerületnek félszázadon át követe volt,

Gyertyánffy leány volt a felesége, ki Dániel Lászlónak, Szamosújvár volt képviselőjének az édes anyja.

A családnak ma Torontóban 7000 kat. hold birtoka van Gyér, Surján, Ellemér és Ujfalu községekben. A Gyertyánffy család mindig igen hazafias család volt és több tagja hullatta véré a magyar szabadságért és szenvedett vértanú-halált.

Gyertyánffy Mártont 1849-ben forradalmi tevékenységeért, melyet Erdélyben kifejtett, vértanúként agyonlőtték.

Ennek öcscsét, Adolfot börtönbe vetették, ki 1850-ben szintén mint vértanú a börtönben meg is halt. Gyertyánffy Ferencz pedig, mint honvédezredes, 1849. júl. 1-én, az udvarhelymegyei székely honvédekkel, túlnyomó kozáksereg ellen utolsó szál emberig védte a kökösi hidat. És utolsónak maradván csapatából, bár több sebből vérzett, hőiesen tovább küzdött, míglen maga is hősi halált halt hazájáért.

A történelem róla úgy fog megemlékezni, mint szabadságharcunk egyik leonidászi hősről.

Gyertyánffy László, mint 17 éves ifjú már a Bocskayhuszárok főhadnagya volt; 1848. október havában elfogott és az aradi vár kassamátaiba zárták. Onnan Varga császári kapitánnyal kicseréltetvén szabadon bocsátották.

Kicseréltetése után ismét visszament a magyar hadseregbe és Dembinczky seregével végig küzdötte a magyar szabadságharcot. A szőregi csatában két lovat löttek ki alóla és ugyancsak ott kapott a bal térdébe puskagolyót.

Ime, csak egy örmény család mennyi megható és lelkes tanújelét szolgáltatja a tántorithatatlan hűség és hazaszeretet magasztos példáinak!

Hátha már most valaki egyes családtörténeti adatok alapján az egész hazai örménységnek a szabadságharcban való részvételét megirhatná: ez volna a legragyogóbb fejezetek egyike a magyar-örmények történetében.

Kár, hogy olyan kevesen foglalkoznak örmény genealogiai tanulmányokkal.

Örömmel értesültem, hogy éppen a Gyertyánffy-család egyik tagja most készül földolgozni a családtörténeti ada-

tokat, minek folytán az egész családja közelebbről meg fog jelenni a „Magyar nemes nemzetségek zsebkönyvé“-ben.

De lássunk még néhány epizodot a családi följegyzésekből. Midőn Gyertyánffy Lászlót az aradi várba, mint foglyot elzárták, egy czellába került Bernát Gázsival, a híres humoristával. Zárkájuk ablaka a sánczok között Arad felé nézett. Mikor a magyarok Arad várát bombázták, egy bomba szétpukkadván, annak egy szilánkja az ablakon át a czellába repült és a sarokban a földre furódott. Mind a két fogoly lelkesültségében egyszerre ugrott fel ezzel a kiáltással: „Isten hozott magyar bomba!“

Gyertyánffy János, Torontálvármegye hosszú éveken át népszerű alispánja. Herkulesi erejéről volt ismeretes. A 30-as években történt, hogy egyszer rablók törtek be a gyéri kastélyba. A zajra elősiető Gyertyánffy Lukácsot meglőtték a lábán, mire az összeesett; fiát, Jánost pedig amint az ajton kilépett, megrohanták a rablók és meg akarták kötni.

A betörő banda 11 tagból állott és így már-már sikerült is nekik a fegyvertelen ember jobbát — heves védekezése ellenére — lekötözni, mikor ő szabadon hagyott balkezével megragadván a falba befalazott és az ajtó eltorlaszolására szolgáló vasrudat, azt félkezével a falból kirántotta és feje fölött megforgatva, e hatalmas védő fegyverrel két támadóját nyomban agyonsujtotta, minek láttára a többiek futásban kerestek menedéket. Igen híres vivó is volt Gy. János, egy izben valami hírneves külföldi vivómester a bécsi udvar jelenlétében tartott vivóversenyt és mikor az összes versenyző vivómestereket legyőzte, gúnyos fölhívást intézett a közönséghez, hogy vajjon volna-e valaki, a ki hajlandó vele megmérkőzni? Erre fölkelt a nézők sorából Gy. János és igen rövid idő alatt a nagy közönség tapsvihara között háromszor egymásután röpitette ki a vitért ellenfele kezéből. De más téren is maradandó becsü emléket hagyott maga után a családnak ez a kiváló tagja: a művészetek nagy mecénása volt és ő építette még a múlt század 30-as éveiben a nagybecskereki állandó színházat, mely még mai napig is mint ilyen áll fenn.

Ugyancsak ő volt, Dávid bátyjával együtt az első földes úr Magyarországon, ki jobbjáit fölszabadította, ezzel is tanújelét adván szabadelvűségének.

Mint már említettük, Gy. János a művészek és írók nagy pártfogója volt; többek közt neki mondotta egyszer találó szójátékkal Lauka Gusztáv, jeles írónk és hamisítatlan bohémtermészetű költőnk, kit a gyéri földes úr gyakran részesített segítségben: „Nagyságos uram, mi egy dologban teljesen hasonlítunk egymáshoz, t. i. mindkettőnknek Gyéren vannak birtokaink“.

Mint az egész Gyergyánffy-családra igen emlékezetes tényt említjük meg, hogy 1900. nov. 7-én a Gyertyánffyak által a zsibovai erdőben tartott vadászaton Ferencz Ferdinánd trónörökös ő fensége részt vett és az egész napot a család körében a legjobb hangulatban töltötte el.

A királyi herczegnek a Gyertyánffyak körében tett kitüntető látogatása önkéntelenül Gyertyánffy Berta, férj. gr. Nákó Kálmánné kiváló szerepét juttatja eszünkbe, ki a bécsi udvarnál annak idejében a magyar arisztokrácia egyik legnépszerűbb és legkedveltebb alakja volt és bécsi szalonjában a legkiválóbb művészek, főként festők fordultak meg. Hiszen az unokája, Nákó Sándor gróf által nagyanyja emlékére most rendezett kegyeletes kéпкиállítás Budapesten: a bobdai Gyertyánffy Berta nagy művészi tehetségeinek legbeszédesebb megnyilatkozása.

Különben, ha a bobdai Gyertyánffyak családtörténeti adatait tanulmányozzuk és főként, ha a családfát tekintjük, önkéntelenül szemünkbe ötlük, hogy a kiváló családok egész sorozatával rokonságban áll. Már csak ebből a szempontból is érdekes a hazai örmény családok genealogiáját tanulmány tárgyává tenni.

Hiszen az is érdekes adatokat fog szolgáltatni, hogy pl. mely örmény családok minő főuri nemzetségekkel kerültek házasság révén összeköttetésbe, illetve rokoni kötelékbe.

Itt csak példaképpen egy pár esetre terjeszkedem ki, hogy a kit érdekel a dolog, tovább folytathassa kutatásait.

Gajzágó Salamon első neje Géramb bárónő volt, Karátsonyi Lajos, a később grófi rangra emelt Guidó édes

atyja, Starhemberg Ida grófnőt vette feleségül; egy Markovits-leányt Biharvármegyében gr. Kornis vezetett oltárhoz; elleméri Kiss Ágost özvegye, Bogdánovics Anna, másodsor báró Leöwen Antal tábornokkal lépett házasságra; Lukács György, volt miniszter neje: báró Perényi-leány; néhai Törös Tivadar ismert író is egy bárónőt vett nőül; a fejedelmi vérből származó Barcsai Domokos neje: lompérdi Korbuly Ida; ugyancsak Korbuly-leánynyal kötött frigyét az aradmegyei Mannsdorf báró; Simay Lukács ma is élő özvegye: Györfly Józsefa bárónő; Czárán Irmát pedig a báró Bohus-család egyik tagja bírja nőül; nemrég húnyt el Nagybecskereken br. vécsesi Vécsey Istvánné szül. bobdai Gyertyánffy Eleonora; a híres szamosújvári konziliárius, Dániel Tódor neje is mágnás családból származott Vay bárónő; gr. Karátsonyi Jenő pedig a gr. Andrássy-családból nősült. És hogy ebben a sorozatban újrolag is megemlítsen, Nákó Kálmán gróf hitvese, mint a Gyertyánffy-család ma is élénk emlékezetben álló büszkesége: a hazai festőművészet egyik legkiválóbb főrangú képviselője gyanánt tekintendő.

Ámde a még oly fényes családi összeköttetések se jogosítanak fel arra, hogy a kegyeletlenül hagyományokkal szakítsunk.

Különösen áll ez a hazai örmény családokra, kiknek hazafias szerepe éppen abban csúcsosodik ki, hogy örmény létükre a legjobb magyarok. A Gyertyánffyak erdélyi ágáról most csak annyit említek, hogy többek közt abból származott Gyertyánffy István, a kitünő pedagógus és Gyertyánffy Bálint honvéd alezredes.

Azonban vannak összekötő kapcsok, melyek nemcsak az ide-oda elszármazott család-ágakat, az egész ország területén elszéledt örmény családokat, vagyis a mintegy húszezerre tehető egész hazai örménységet egymáshoz fűzik.

A magyar-örmények anyavárosa Szamosújvár, hol „Örmény Múzeum-Egyesület“ alakult, hol 20 év óta jelenik meg az „Armenia“ czimű folyóirat; ugyancsak ott több mint tíz év óta gyűjtés indult egy az örmény betelepülés (1672) örök emlékezetére fölállítandó emlékszobor érdeké-

ben és az ottan lévő hajdani örmény püspöki székesegyház stylszerű restaurálása is küszöbön áll: tehát figyelemre méltó kulturális és társadalmi kérdések foglalkoztatják az erdélyi örménységet. Ha ezekkel a soraimmal hozzájárulhattam ahhoz, hogy egy pár szállal szorosabbra fűzzem a délmagyarországi kiváló társadalmi állású fajrokonoknak hozzánk erdélyiekhez való érzületét: akkor eleget tettem földatomnak.

Anyagi és erkölcsi támogatás, szellemi kapocs és hagyományokon fölépült vérségi szolidaritás azok a hazafias érintkezési pontok, a melyek minden örményszármazású magyar honpolgárt és honleányt még oly távolból is összevezethetnek.

A hazai örmény családok tárgybeli adományai, ereklyéi számára ott áll az „Örmény Múzeum“; szellemi kapocs gyanánt pedig valóságos missziót teljesít az „Armenia“, melynek érdemes szerkesztője többek közt a magyarhoni örmény családok geneológiáját nagy szorgalomra valló kutatások alapján írta meg.

Addig is, míg a hobbiat Gyertyánffyak fentebb jelzett hiteles leszármazási táblázata, illetve családfája a sajtó alól kikerül, azzal bocsátom nyilvánosságra ezt a szerény családtörténeti elmeszítást, hogy vajha mindenki, a kinek birtokában a hazai örményekre vonatkozó adatok vannak: álljon be az „Armenia“ dolgozó társai sorába.

Ézüst plaketta. *)

Száznál több kortárs neve ezüst lapon ont fényt,
És a kíváncsi sugár lopva legott oda száll.
Főbusz e hirnöke sorról sorra onson s halaványul...,
Mert ott már szeretet alkot arany keretet.
Lám, a baráti nevek tömegén meleg érzelem árad,
Mely szivből beragyog egy nemes ércziratot.

ARARÁTI.

*) Mály István dr. jubilaris emléktárgya.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ŐSLAKA.

Irtta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizenhatodik közlemény.)

HARMADIK SZAKASZ. LATIN ELEMÉK A MAGYAR NYELVBEN.

ELSŐ OSZTÁLY. VÁLTOZATLAN ALAK.

I. Cikkely. Szavak, melyeket változatlan alakban vett be a magyar nyelv.

1. Fejezet. *Bebizonyító adatok.*

Ezen szakasz minden egyes cikkelye elején „bepizonyítás“-t tesztek közzé, melyből világosan kitünik, hogy más nemzetek is éltek a szóalkotás azon módjaival, melyeket a másokat, de különösen a szülőket utánzó magyarok is használtak azon folyamat alatt, míg a magyar szókincset megalkották. Ha kiterjeszkednék mindazon nyelvekre, melyekben megegyező nyelvadatokra találunk, nagyon elnyúlna munkám ezen része; azért — tekintettel a rendelkezésre álló helyre — csak a vérrokonok és rokonok, meg egy-két szomszédos nép nyelvterületéről szemelem ki a bepizonyító szükséges adatokat.

Én ezt a munkát a tudományos világ, főleg pedig a dicsteli ösöktől származott művelt magyarság számára irtam. És habár én magam teljesen meg vagyok győződve elméletem helyességéről; de mivel tisztelt olvasóimat is meg akarom győzni arról, hogy állításaim igazmondók, a következő cikkelyek elején bepizonyító hasonzerű (hasonságos, egyező, analog) adatokat sorolok fel. Ugyan sok egyező adat van kezem ügyében; de mivel a példabeszéd is azt tartja, hogy: „Nem sok mentség kell az igazmondáshoz“ (Wahrheit gibt kurzen Bescheid“), én is az idézett példabeszédhez képest, nem sok, hanem csak elegendő egyező esetet hozok elő.

A jelen cikkelynél a külön bepizonyítás fölösleges; mivel az a százöt szó, melyek alább következnek, az elégnél is sokkal több bepizonyítékul szolgál. A felhozott indokok a következő két szakasz (IV. és V.) első cikkelyeinek első fejezeteiből is, szintén kihagyják a bepizonyítást. . . .

II. Czikkely. Változatlan alakban (vagy csekély változtatással)
átvett szavak.

Jelmondatok. Szókra van első sorban szükség mikor egy nyelv megte-remtéséről van szó; ha a szók megvannak, a deklinálás és konjugálás megjő magától.

A művelt emberiség túlnyomó többsége az indogermán nyelvcsaládhoz tartozik. («Vasárnapi Ujság» 1904. aug. 21, 31 sz. «A világ nyelv» czimű czikkéből).

A szó magyarázatában a mily fontos a jelentése (vagy is maga a tárgy), éppen olyan fontos a hangbeli alakja. («Országos középiskolai tanáregyesületi közlöny», 1904. apr. 10, 27 szám. Dr. Bartha József).

- Aloe: áloe. V. ö. német Aloe.
Amalgama: amalgama (foncsor). V. ö. német Amalgama.
Amazon: amazon. V. ö. német Amazone.
Ambra: ámbra (ámbragyánta, ámbrakő). V. ö. német Ambra, Amber.
Anekdota: ánekdota. V. ö. német Anekdote.
Anna, ae: Anna (nőnév). V. ö. német Anne.
Aprilis: április. V. ö. német April.
Arenda, ae: árenda (der Pacht).
Armarium: almáriom (der Kasten, Schrank).
Baro, onis: báró. V. ö. német Baron.
Bellinus: Belényes (finév. Az, os, es, ös magyar képzők közül az es a latin us-ból lett. L. Ballagi, Magyar-német szótár 47 lap.
Carbunculus: karbunkulus. V. ö. német Karbunkel.
Caecilia: Czeczilia, (és ha az elő- és utószótág kimarad) Czili.
Cedrus, i: czedrus. V. ö. német Zeder.
Cerussa, ae: czeruza (Bleistift, Bleifeder).
Cima, ae: csima (ein Keimchen, Sprösschen am Kohle. — Strunk, Kohlbrocken. L. Ballagi, Magyar-német szótár, 91 lap.
Cithara, ae: czitera. V. ö. német Cither.
Coquina, ae: konyha. V. ö. német Küche.
Coriandrum, i: koriandrom (növény). V. ö. német Coriander.
Corona, ae: korona. V. ö. német Krone.
Creta, ae: kréta. V. ö. német Kreide.
Cronica, orum: krónika. V. ö. német Chronik.
Cucurio, ire: kukorékol (a kakas).
Curtus, curta, um: kurta. V. ö. német kurz.
Cymbalum, i: czimbalom, V. ö. német Cymbel.
December: deczemberhava, karácsonyhava.
Ecclesia, ae: eklézsia.

- Evangelium : evangeliom.
Fund-o, are : fund-ál-ni. (L. Ballagi, magyar-német szótár, 213 lap).
Fundamentum, i : fundámentom. V. ö. német Fundament.
Gradus, us : grádiics.
Harpa, ae : hárfá. V. ö. német Harfe.
Hora, ae : óra.
Hostia, ae : ostya.
Jugum, i : járom.
Lancea, ae : lánDSA. V. ö. német Ladze.
Lineo, are : lineázni. V. ö. német linieren.
Lirion, i : liliom. V. ö. német Lilie.
Litania, ae : litánia (esdeklő-ének, könyörgés).
Logarium, ii : lajstrom.
Lora, ae : löre. V. ö. német Lauer, Lauer(wein).
Machina, ae : masina. V. ö. német Maschine.
Majorana, ae : majoránna. V. ö. német Majoran.
Malva, ae : mályva, málva. V. ö. német Malve.
Marga, ae : márga. V. ö. német Mergel.
Martius, ii : márczius hónapja. V. ö. német März.
Martyr, yris : mártír (vértanú). V. ö. görög *μάρτυρ, υος.*
Massa, ae (tészta) : massa (tömeg, mennyiség). V. ö. német Masse.
Menta, ae : menta, (fodor-)menta.
Minister, tri : miniszter. V. ö. német Minister. Library Cluj
Ministerium : miniszterium (a németben is Ministerium).
Monarchia : monarkia. V. ö. német Monarchie.
Mumia (vox Arabica) : mumia. V. ö. német Mumie.
Musa, ae : Muzsa (die Musen).
Museum, ei : Múzeum (a tudományoknak szentelt hely, Muzsák temploma).
Musica, ae : muzsika. V. ö. német Musik.
Myrrha, ae : mirha. V. ö. német Mirrhe.
Myrtum, i : mirtus. V. ö. német Myrte.
Ochra, ae : okra-(föld); a németben Ocher (eine Erd-art, die gelb färbt).
Ocinum basilicum; az első részt (ocinum) kihagyta a magyar egészen, a basilicum-ból pedig csinálta a „bazsalikom“ szót. Nálunk (Szamosújvárt) a nép „bosziok“-nak, vagy vén-asszony-virág-nak is nevezi.
Olea, ae : olaj(fa). V. ö. német Öhl-(baum).
Oleum, ei : olaj. V. ö. német Öl.
Palea, ae : polyva.
Palma, ae : pálma(-fa). V. ö. német Palme.
Pavimentum : pádimentom.
Paradisus, i : paradicsom (paradisea poma : paradicsom-alma).
Pardus, i : párducz. V. ö. német Parder, Panther.
Parochia, ae : parokia.
Pastilus, i : pastetom. V. ö. német Pastete
Pastor, oris : pásztor (pasco, ere).

- Pavo, onis: páva. V. ö. görög *παυος*.
Penna, ae: penna (toll).
Pensio, onis: penzio (nyugdíj). V. ö. német Pension.
Pilula, ae: pilula. V. ö. német Pille.
Placenta, ae: placsinta.
Planeta, ae: planeta. V. ö. német Planet.
Planta, ae: plánta (növény). V. ö. német Pflanze.
Plebanus, i: plebános.
Podagra, ae: podagra. V. ö. német Podagra.
Politica, ae: politika. V. ö. német Politik.
Politicus, a, um: politikus. V. ö. német Politiker.
Pomata, ae: (így is: pomadum, i): pomádé (hajkenőcs).
Pompa, ae: pompa. V. ö. német Pomp.
Porta, ae: porta (még ma is használja a magyar nemes: „Ez az én portám!”).
Praeda, ae: préda (zsákmány, ragadmány).
Praedicatio, onis: predikáció (Isten igéjének hirdetése).
Processio, onis: processzio (körmenet). V. ö. német Procession.
Profeta, ae: proféta. V. ö. német Prophet.
Rapa, ae: répa. V. ö. német Rübe.
Regula, ae: regula. (L. Ballagi, magyar-német szótár. 532 lap).
V. ö. német Regel.
Respublica, ae: republika (köztársaság). V. ö. német Republik.
Reseda, ae: rézeda (virág). V. ö. német Resede.
Restauratio, onis: restauráció.
Rosa, ae: rózsa. V. ö. német Rose.
Ruta, ae: ruta (növény). V. ö. német Raute.
Sacrista, ae: sekrestye, Sacristei.
Salamandra, ae: szalamandra (tűzgyík, tűzől). V. ö. német Salamander.
Scarabeus, ei: cserebűly; scarabeus Melolontha: cserebogár.
Scilla, ae: csilla (tengeri hagyma, latinul még így is: scilla maritima).
Scorpio, onis: skorpio. V. ö. német Scorpion.
Scutula, ae: (tálacska, csésze) skatulya. (A mi vidékünkön még most is használatos ez a szó.)
Sors, ortis: sors.
Spongia, ae: spongya, spongyia (szivacs).
Summa, ae: summa (összeg). V. ö. német Summe.
Tata, ae: tata (der Vater in der Kindersprache). Ha az első t betűt kihagyjuk, lesz apa, atya. A tata latin szóból csinálta a török az ő áthá szavát. Örményország némely vidékein is használják ezt a szót, az örmény hájr (*սայր*) szó helyett.
Templum, i: templom. V. ö. német Tempel.
Testamentum, i: testamentom. V. ö. német Testament.
(Összesen: százhét tőszó).

MÁSODIK OSZTÁLY. VÁLTOZOTT ALAK.

I. Czikkely. Bővült szavak.

1. Fejezet. *Bebizonyító adatok.*

A) Bővült elől. Alauda, ae = landula. L. Márton József, Lexicon triligue, I. rész, 1652 lap. Az „alauda” szóból így csinálta a latin a „landula” szót. Hátul kihagyta az a betűt, az első a elejébe l és utána n betűt tett, a megmaradt két szótag előbb helyet cserélt (anagramma *) és lett: landula.

A latin „cucurbita” szóból hátul kimaradt a két utolsó szótag (bita), azután a két első szótag helyet cserélt és lett a német (curcu): Gurke; végre ez elejébe tett a magyar u betűt: ugorka.

Induvium, ii: kérge a fának. Elejébe tett a német r betűt és hátul kihagyta a két utolsó szótagot (vium) és lett (rindu): Rinde.

B) Bővült a középben: Csiger = cse(n)ger.** L. (Ballagi Mór, magyar-német szótár, 86 l.). Csán = csi(h)án (csalán. Ballagi, 89 l.). Csere = cser(j)e. (Ballagi, 87 l.). Cserés = cser(j)és. (Ballagi, 87 l.). Csikó = csi(t)kó. (Ballagi, 93 l.). Csónak = csó(l)nak. (Ballagi, 94 l.). Czondra = czond(o)ra. (Ballagi, 79 l.). Kapcs = kap(o)cs.

Con + uro = com(b)uro: elégetni, megégetni. Creta, ae = Kre(i)de (német).

Con(cum) + cor = concors: egyetértő, egyező, megegyező. Globul[us] = g(o)lyobics. Grub (egy magyar helység német neve) = G(u)rub. Gratulat[or] (latin) = Gratula(n)t (német). Kater (német) = ka(n)dur (magyar). Klastrom = k(a)lastrom. Karl = Kár(o)ly. Clemen[s] = K(e)lemen. Cl[audi]us = K(o)los. Lardum (latin) = lar(i)dum (latin. L. Márton József, I. r. 1659 l.).

C) Bővült a végben. Csermely = csermely(e). (Ballagi, 88 l.). — Égal = égal(j). (Ballagi, 116). — Gomoly = gomoly(ag). (Ballagi, 228.). — Lack (német) = lakk(a). — Lahn (német) = lánn(a). — Márğa (magyar) = Merge(l). — [E]remit (német) = remet(e). — Sanda (magyar) = sanda(l). (Ballagi, 546 l.). — Sacrista, ae (latin) = Sakriste(i).

*

A felhozott példákbl világosan látszik, hogy más népek, nemzetek is használták a szóalkotásnak itt említett módját (bővülés); a magyarok pedig nemcsak addig használták azt, míg a magyar szókincs megteremtésének folyamata tartott, hanem azután is. Az itt említett magyar példák tanuskodása szerint a magyarok még mai napság is élnek a szóalkotás ezen módjával.

* Az „anagrammá”-ról bővebben szólok hátrább. Sz. K.

** Avval, a mi kerek-zárójelbe () van téve, bővül és a mi szegletes zárójelbe [], megrövidül a szó.

2. Fejezet. Elötétellel bővült szavak.

Jelmondat. Grammatici certant et adhuc sub
iudice lis est. Horac.

Arca, ae: (b)árka. V. ö. német Arche, Barke szavakkal.

Ar(x), is: (kimaradt hátul az x és elől bővült v-vel) vár. V. ö.
görög ἀρχα.

Cucur(bita, ae); ebből szótagcserével esinált a német (curcu): Gurke
szót, a magyar pedig a német után u előtétellel alakította az
ugorka szót.

(Ho)spital(ium): spital; ebből i előtétellel: ispotály (ispital).

(Imm)undu(s), a, um, mocskos tisztátalan: (ezután a megmaradt
rész elejébe teszszük a végső s betűt és lett) sunda (häszlich,
garstig, abscheulich. Ballagi, magyar-német szótár, 561 lap).
Ha az ,undus' két utolsó betűjét kihagyjuk, megkapjuk az
und-ok, und-orit, und-okol szavak tövét.

Obba, ae: ivó-edény; elől megbővült cs-vel, a közepéről pedig
kivetette az egyik b-t: csoba (csobán, csobány, das Legel).

(P)lum(bum, i): kihagyja elől a p betűt és hátul a bum szótagot,
azután elől bővül o betűvel (olum) olom.

Sta(bu)lu(m), i: (a megmaradt rész elől bővül i betűvel és lesz)
istálló. V. ö. német Stall, görög στασιον.

(Összesen: 8 tőszó).

3. Fejezet. Közbevetéssel bővült szavak.

Bricc(ius): B[e]reczk (finév).*)

Christian(us, i): k[e]resztény. V. ö. német Christ.

Cru(x), is: k[e]rész[t]. (Ez a szó bővült nemcsak a középen, hanem
a végén is!).

Planca, ae; a végső a betűt a két első betű közé veszi fel: palánk
(dészkakerítés). V. ö. német Planke.

Seta, ae, vagy saeta, ae: serte, disznóserte, erős szőr, starkes Haar,
Borst. Ha az első szótag után r betűt teszünk (ez az r megvan
a német Haar és Borst szavakban is), lesz: (serta) serte.

(Összesen: 5 tőszó).

4. Fejezet. Utóragasztékkal (utórag, utótag) bővült szavak.

Circa, ae (örjárat, örkerülés; a ,circa'-ból lett a magyar): czir-
kálni szó (patruilliren, umherstreifen, untersuchen. Ballagi,
Magyar-német szótár, Pest 1857, 78. lap).

Lens, entis: lencs- e. V. ö. német Linse.

Mor(osus): (ha a megmaradt szótagot a végén megpótoljuk d
betűvel, lesz) mord.

*) Munkánk ezen részében a kihagyást, kimaradást, a rövidülést kerek-
zárójel (), ellenben a betűt vagy szótagot, melylyel a szó bővült, hegyes záró-
jel [] közé foglaljuk.

Palli(um, ii: köpenyeg); kihagyta a végső um szótagot és helyébe felvett *st* betűt, a *li* szótagot pedig á-ra változtatta): palást (der Prunkmantel der Könige, Priester und Frauen).

R(i)pa, ae: (ebből betűáttétellel par, azután *t* utóraggal) part.

Sapo, onis: szappa[n]. V. ö. arab, török, perzsa szábun, német Seife.

Sapon(ari)us, ii: (saponus) szappanyos.

(Összesen: 7 szó).

II. Cikkely. Megrövidítés (Apocope).

1. Fejezet. Bebizonyító adatok.

A) Megrövidül elől. (Em)plastrum = flastrum. V. ö. német Pflaster. — (Er)nesti(na) = Neszti (nőnév). — (Kuni)gunde = Gunda (nőnév). Ballagi, 232 l. — (W)ladimir = Ladomér (finév. Ballagi, 386 l.) — (E)l(e)o(no)ra = Lora (Lori, nőnév. Ballagi 407 l.). — (A)nasta(sius) = Naszta (finév. Ballagi, 463 l.). — (A)pol(onia) = Poli (nőnév. Ballagi, 520 l.). — (Ot)tili(a) = Tili (nőnév. Ballagi, 619 l.). — (Spi)cilega = cilega: veréb. (L. Márton József, I. r. 454 lap).

B) Megrövidül a középén. Bi(s + ju)ga = biga: két ígás, hámos ló. (Márton József, I. r. 322 l.). — Ca(u)da = coda. (Márton, I. r. 495 l.). — Co(a)go = cogo. (Márton, I. r. 503 l.). — Cla(u)dico = clodicio; cla(u)dius = clodius. (Márton I. r. 490. l.). — Cur(r)ulis = curulis. (Márton, I. r. 728 l.). — Defi(t et) oculus = defioculus: egyszerű. (Márton, I. r. 768 l.). — Depre(he)nsus = deprensus. (M. I. r. 805 l.). — Dulcis + acidus = dulcacidus: édes-savanyú. (M. I. r. 929 l.). — Dulc(is) + amarus = dulcamarus: kesernyészédes. (M. I. r. 929 l.). — C(o)rona, ae (latin) = Krone (német). — Ex(s)ors = exors. (M. I. r. 1170 l.). — Ex(s)puo = expuo. (M. I. r. 1088 l.). — Elf(ul)ad(ni) = elfulni. (Ballagi, 131 l.). — Fül(e)mile = fülmile. — Ga(j)mo = gamo. (B. 220 l.). — Gát(o)lás = gátlás. — (B. 223 l.). — Gazd(ame)sszony = gazdasszony. (B. 223 l.). — Gerje(de)lem = gerjelem. (B. 226 l.). — Hor(o)ny = horny: die Kröse (bodnár műszó. B. 282 l.). — Hörpö(l)getni = hörpögetni. (B. 284 l.). — Huzal(k)odni = huzakodni. (B. 287 l.). — Hüppe(d)ezni = hüppedni. (B. 287 l.). — Hüt(e)len = hütlen. (B. 297 l.). — In(a)fájó = infájó: gliederkrank an den Füßen. (B. 295 l.). — Ka(t)rincza = karincza: die Schürze, das Vortuch. (B. 320 l.). — Co(n)sta(ntin) = Koszta. (B. 267 l.). — Pocs(k)os = pocsos. (B. 519 l.). — Pil(u)la = Pille: pilula, labdacs. — Quadri(ju)ga = quadriga: négy ígás, négy fogatú. (M. II. r. 905 l.). Re(s)cula = recula: kis dolog. (M. II. r. 1019 l.). — S(a)eculum = seculum. (M. II. r. 1082 l.). — Szö(ve)vény = szövény. (B. 596 l.). — Tab(u)linum = tablinum: függő folyosó, erkély. (M. II. r. 1439 l.). — La(n)terna = laterna. (M. I. r. 1659 l.). — Pia(r)cz (régen használatos volt ez a szó) = piac. (M. I. r. 986 l. „emporium“ szó alatt). — Ko(l)iba = kajba. (B. 312 l.). — Ká(m)va = káva: der Reif, die

Einfassung, der Kranz. (B. 315 l.). — Co(lo)man = Kálmán (finév). — Cap(e)lan = káplán. Co(r)p(o)ral = káplár (a második szótag anagrammával). Cas(i)mir = Kázmér (finév).

C) Megrövidül a végen. Curt(us), a, um = kurz (német). — Cate(na), ae = Kette (német). — Exter(us) = exter (latin. M. I. r. 1104 l.). — Con+clavi(s) = conclave: szoba, kamara. — Gab(os) = gab: die Goldamsel. (B. 219 l.). — Gabri(el) = Gabri (Gabris, Gábor. B. 219 l.). — Gall(us) = Gál (finév. B. 220 l.). — Garabo(ly) = garabó: der Korb. (B. 222 l.). — Hemp(ely) = hemp: die Walze. (B. 270 l.). — Hibok(a) = hibok: dünner Morast. (B. 273 l.). — Kacs(in)ka = kacs. (B. 312 l.). — Insul(a), ae = Insel (német). — Kalit(ka) = kalit. (B. 315 l.). — Lance(a) (latin) = Lanze (német). — Mik(l)ó(s) = Mikó. — Planet(a), ae = Planet (német). — Pomp(a), ae = Pomp (német). Terj(edék) = terj. (B. 615 l.)

*

Az itt felsorolt bőséges adatok megczáfolyhatlanul bizonyítják azt, hogy nemcsak a magyarok, hanem mások (rómaiak, németek...) is használták a szóalkotás ezen módját (megrövidítés), melyről a jelen cikkely szól. Erről tesz hangos tanuságot az a római író is, ki levélben egyik barátjához a következő szót intézte: „Mitto tibi navem prora puppique carentem“ (küldök hozzád olyan hajót, melynek nincs sem orra, sem fara. Vagy: Rövidítsd meg a „navem“ szót elől és hátul egy-egy betűvel, és azt küldöttem neked, a mi a megrövidítés után marad [ave-t: üdvözlétet küldött]). (L. „Armenia“ 1906. évfolyam, 2. füzetének 67 lapját).

III. Cikkely. Megrövidült szavak. (Apocope: szó-elharapás, szöveg kurtítás).

1. Fejezet. Kimaradt elől egy, két vagy több betű vagy szótag.

(A)potheca: patika. V. ö. görög ἀποθήκη (magazzino, depositaria), német Apotheke.

(C)ulmus, i: (azután előre ment az s és lett sulmu) szalma. V. ö. német Halm.

(Em)plastrum: flastrom. V. ö. német Pflaster.

(H)ostia, ae: ostya.

(M)alum, i: (azután a két utolsó betű helyet cserélt és lett almu) aima. Az ‚alma‘ szó megvan a török nyelvben is.

(Sam)bucus i: (ha az utolsó szótag betűinek helyét megcseréljük, lesz buc-su) bodza.

(Usur)pator: bitor (bitorló). A német is használja az usurpator szó.

(Összesen: 7 szó).

2. Fejezet. Kimaradt a középről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Ach(tati)us: Ákos (finév). A németben is Achatius.

A(ga)peta: apácza (apátza).

Andr(e)as: András. V. ö. görög ἀνδραειος (possente, forte, valoroso, corragioso; virile: férfias, erős, hatalmas).

Aurum = a(u)rum: arany.

Citr(e)um, i, vagy citr(i)um, ii: citrom. V. ö. német Citrone (a latin m n-re változott.)

Cla(u)strum, i: klastrom. V. ö. német Kloster.

C(o)em(e)ter(i)um (= alvóhely, temetőhely): cziinterem (templom-udvar. Márton József, Lexicon trilingue, I. rész, 497 lap).

Cuc(u)lla, ae: csuklya. (A mely latin szóban két l fordul elő, a magyar az átvétel alkalmával a két l helyett *ly* összetett mássalhangzót irt, így *crystall-um*: kristály).

Co(mu)lus: (ebből a két u átváltoztatásával lesz) kalász.

Cupr(ess)us: (cuprus) cziprus.

Cur(r)us: (azután szótagcserével *sucur*) szekér.

Dec(i)ma (pars): dézsma; addecimo: megdézsmálni.

D(ō)v(e)s, -itis: gazdag; (a megmaradt három betűből csinálta a magyar ezt a szót: dús (sehr reich).

D(ol)abra, ae: (ebből betűcserével) bárd.

Ele(o)m(o)syna, ae (azután mind a két e-ből lett a és az y az s-sel helyet cserélt): alamizsna. V. ö. német Almosen.

Fac(u)la, ae: fákllya. V. ö. német Fackel.

Fenu(m), i (foenum): széna. Ha a ,fenu'-ből kihagyjuk az n betűt, marad Feu*) = Heu (német).

Fu(mu)s: (ha a megmaradt rész végére t betűt teszünk, lesz) füst.

Gust(at)us: kost-ol-ás. V. ö. német Gasten.

H(a'r)p(ago), inis: (ebből betűáttétellel lesz: harag) horog.

Malus, i: árbocz, Mast, Mastbaum. Az árboczot a latin még így is mondja: arbor navis (= malus). Ha az ,arbor' utolsó és a ,navis' négy első betűjét kihagyjuk, lesz (arbo+): árbocz.

Ma(s)tr(u)ca, ae; (ebből, ha a két utolsó betű helyét megcseréltjük, lesz): matracz. V. ö. német Matratze.

Me(lic)a; (ebből betűáttétellel) málé.

Me(tio)r: mér-ek. V. ö. német messen.

Mol(ending)um: (molum) malom.***) V. ö. német Mühle.

*) F littera apud Latinos veteres nonnunquam loco adspirationis scribebatur, e. g. faedus, pro haedus; fircus dicebant Sabini, pro hircus. Josephi Márton, Lexicon trilingue, I. pars, pag. 1169.

**) A latin -um képzőt a magyar az átvétel alkalmával — a görög nyelv mintájára — -om-ra változtatta, pl. testamentum: testamentom. Ellenben a görög ion és latin ium a magyarban em, pl. Κοιμητηριον, coemeterium, cziinterem.

Mor(s)us: (morus) marás.

N(a)bla, ae: tiz hurú, huros hangszer, hárfa, Laute, lant. Ha a megmaradt betűk helyét megcseréljük, lesz: (lanb) lant.

Na(ncisco)r: (nar) nyer-ek.

Pa(n)dura, ae: huros hangszer, lant, hegedű, koboz; ha a két utolsó szótag helyét megcseréljük, lesz: (paradu) hegedű(?)

Pas(s)er, eris: (ebből szótag- és betűáttétellel serab) veréb (?).

Petrosel(in)um: petrezselem. V. ö. német Petersilie.

Piger, a, um: rest, tunya, lomha; ha a ,piger'-ből kihagyjuk az *i*-t és a többit visszafelé olvassuk, lesz (regp) rest (?).

Planta = unguis quadrupedum, a négylábú állatok körme. Kimaradt az *l* és az *n* ([l]a[n]ta) és a megmaradt rész adja ezt a magyar szót: pata.

Pu(lvi)nar, aris: (ebből, ha *r* betűt a *pu* után teszünk, lesz purna) párna.

P(u)pa, ae: leányka; (ha az *a* betűt a két *p* közé teszszük, lesz páp) báb.

Sal(via), ae: zsálya. V. ö. német Salbei.

Sci(ntl)la, ae: (ebből betűáttétellel sicla; de mivel volt még egy ,szikla' szó a nyelvben, az *l* betűt *r*-re változtatta és lett szikra.

Sub(strament)um (= stramen, substramen). Ha a ,sub(strament)um' szó közepéről két szótagot (strament) kihagyunk, azután a megmaradt részeket összekötjük (sub+um), végre a sub latin praepositio helyébe magyar jelentésének (alatt) rövidített alakját (al) teszszük, lesz: al-om (= alj, a mit a marha alá vetnek, szalma-alj). V. ö. német Streu.

Subuc(ula), ae: (lett subuca) subicza (= alöltő, der kurze Bauernpelz).

Tab(u)la, ae: tábla. V. ö. német Tafel.

Teg(u)la, ae: téгла. V. ö. német Ziegel. (Tego, ere: fedni, földni: teg[u]la = téгла: föld-ék, Deckung, Deckplattung.

Tr(unc)us: (ebből, ha az *r* betűt az *u* és *s* közé teszszük, lesz turs) törzs.

(Összesen 42 szó).

3. Fejezet. Kimaradt a végről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Acet(um): eczet. V. ö. német Essig.

Admiral(is): admirál (hajósvezér). V. ö. német Admiral.

Alan(us): Alán (finév). V. ö. német Alanus.

Almanac(um): almanák. V. ö. német Almanach (napkönyv, zsebkönyv).

Altar(e), is: oltár. V. ö. német Altar.

Amade(us): Amadé. V. ö. német Amadeus (Gottlieb).

Amaranth(us): amarant. V. ö. német Amarant (das Tausendschön).

Ambro(sius): Ambro (Ambrus: felséges, isteni). V. ö. német Ambrosius.

- Amethyst(us): ámethyst. V. ö. német Amethyst.
 Amulet(um): amulét (nyak-ék, nyakszer). V. ö. német Amulet.
 Anis(um): ánizs (növény). V. ö. német Anis.
 Ant(onius): Antal. V. ö. német Anton.
 Apocyn(um): apoczin (növény). V. ö. német Apozin.
 Apostol(us): apostol. V. ö. görög ἀποστολος (küldött, hirnök, hirtvivő).
 Archangel(us, i): arkangyal. V. ö. görög ἀρχι-ἄγγελος, német Erzengel.
 August(us): august (hónapnév). August (finév). Augustzá (nőnév). V. ö. német Auguste.
 Balsam(um, i): balzsam. V. ö. német Balsam.
 Bardu(s, a, um): ein dummer Mensch, ostoba ember): bárgyú.
 Benedic(tus): Benedek (Bánk, ebből Bánk-bán).
 Bupal(us): (bubal) bival (der Buffel).
 Caballu(s): (erős, nagy ló) kabala.
 Cad(us, i): kád. V. ö. német Kufe.
 Capitan(eus): kapitány. V. ö. német Capitain.
 Camphor(a): kámfor. V. ö. német Kampher.
 Cam(us): (azután a c helyébe tett h betűt és lett) hám (das Pferdegeschir).
 Carmesin(um): karmazsin (veres szín; a voce Arabica Kermes).
 Carneol(us): karneol (ásvány).
 Cas(eus, ei): (azután az as szótagot visszafelé olvasta és a c betűt jt-re változtatta) sajt.
 Castane(a): (a görög szabály szerint a k-hangú betűk [κ, γ, χ] cserélődnek, itt a c g-re változik) gesztenye. V. ö. német Kastanie (a Castane, urbe Thessaliae).
 Castel(la, ae) és castel(um): kastély. V. ö. német Castell.
 Cer(evisia, ae): (cer) ser (das Bier).
 Cer(rus, i): cser(fa). V. ö. német Zerr(-eiche).
 Chocolat(a, ae) (potus Mexicanus ex fructu Cacao, sacchari et aromatum mixtione temperatus): csokolád (Chocolate, Schokolade. Márton József, Dictionarium, I. rész, 446. lap).
 Cichoreu(m, i): cikória (endivia, Cichorie).
 Cisi(um, i): cseza (eine Kalesche: félkocsi, kétkerekű könnyű szer, taliga. Márton József, szótár, I. rész, 475 lap).
 Cobalt(um, i): kobált (ásvány). V. ö. német Kobalt.
 Columb(a, ae): galamb. (A görög szabály szerint a c g-re változott. V. ö. mankó = gamó).
 Compassus, us: kompász. V. ö. német Compasz.
 Convent(um), i: konvent.
 Corall(ium), ii: koráll. L. hátrább a betűáttételnél kaláris, kláris. V. ö. német Koralle.
 Cor(ium) ii: bőr (?).
 Carneolus, i (= carneolus): karneol, kárniol, (ásvány, drágakő). V. ö. német Carniol.
 Crystall(um) i: kristály. V. ö. német Krystall.
 Cucul(us): kakuk (kukuk, kukkuk). V. ö. Guckguck.

- Cumin(um) vagy cymin(um) i: kömény. V. ö. német Kümmel.
 Curtu(s): (kurtu) kurta. V. ö. német kurz.
 Dap(es): táp (die Nahrung). V. ö. örmény tár-(mán, *դարման*).
 Elephant(us) i: elefant. V. ö. görög *ελεφανς*.
 Elem(entum): elem. V. ö. német Element.
 Ficu(s) i: füge. V. ö. német Feige.
 Fid(es, ei): hit.
 For(o, are): fur-ni.
 F(r)igid(us): (azután a második szótag visszafelé olvasva, fidig) hideg.
 Hort(us, i): kert. V. ö. német Gart-en.
 Ind(usium, ii): ing. V. ö. örmény sábig (*զամբի*).
 Im(m)olo, are = molam salvam in caput victimae deponere: áldozni. Mola, ae = far tostum et sale conspersum, cujus in sacrificium usus. Far = árpa, daraliszt. Az im(m)olo-ból lett az imola (das Bethaus. Ballagi, magyar-német szótár 294 lap); im(o)latio: ima, imaház.
 Lin(um), i: len. V. ö. német Lein.
 Mancu(s), a, um: sánta, béna, csonka. Mivel a sántának van szüksége a mankóra, mancu-ból, mankó(?)
 Me(o), are: megyek. V. ö. német gehen.
 Merit(um, i), ebből betűáttétellel (irtem): érdem.
 Mespilu(m), i: naszpolya. V. ö. német Mispel.
 Minutu(m, i): minuta (percz). V. ö. német Minute.
 Monaster(ium, ii): monostor. V. ö. német Münster.
 Moros(us, a, um); ha előbb a két utolsó betű, azután a két szótag cserél helyet, lesz: (somor) komor.
 Mur(mur, uris): mor-gás. V. ö. német Mur-ren.
 Must(um, i): must. V. ö. német Most.
 Mysta(x), acis: (a két szótag helyet cserél és lesz (tamys) bajusz(?).
 Narciss(us), us: nárczis. V. ö. német Narcisse.
 Navi(s), is: (ha a két utolsó betű helyét megcseréljük, lesz (naju) hajó.
 Nod(us). i: (most visszafelé olvasással don, gon) gomb. A nod elejébe tett a német *k* betűt és a végére -en szótagot és lett: K-not-en.
 Obtus(us), a, um: tompa, vert, ütött; ha a két szótag és két első betű helyet cserél, lesz: (tusbo) tompa(?).
 Ocular(is), e: (a szemeket illető) okulár (szem-üveg).
 Rosmarin(us): rozmarin. V. ö. német Rosmarin.
 Organu(m), i (muzsika-szerszám. L. Márton József, Lexicon trilingue II. r. 404. lap): orgona.
 Osc(ulum), li: (ebből betűhelycserével sok; de mivel a nyelvben még volt egy sok (viel, multus) szó, elejébe tett *c* betűt s lett) csók.
 Pagan(us), i: pogány.
 Pallati(um, ii): palota. V. ö. német Palast.

- Pagu(s), i: (pagu) falú.¹⁾
 Pancrati(us), ii: Pongrácz (finév).
 Papyr(us), i: papír. V. ö. német Papier.
 Parippus (ἵππος, equus desultorius, equus ductitius, equus nisceus): paripa. (der Reitpferd).
 Parlament(um, i): parlament.
 Pasce(olus), i: (pénzes zacskó, tüsszű): táska (?).
 Pastinac(a), ae: pasztinák (pesztenák, peszternák). V. ö. német Pastinák (konyhakerti növény).
 Pergama, orum: arx Trojae. Pergamenus, a, um: pergamai, Pergama városból való, pl. pergamen(a charta): pergamen. V. ö. német Pergament.
 Phaseol(us), i: paszuly. V. ö. német Fiole.
 Philip(pus), i: Filep (Fülöp). V. ö. német Philipp.
 Pincer(na), ae: pinczér.
 Pinu(s): (fenyű) fenyő.
 Pistac(ium, ii): pisztác. V. ö. német Pistatien-(baum).
 Platan(us, i): platán (boglárfa). V. ö. német Platan.
 Pocul(um, i): (pocul, pohul) pohár. V. ö. német Becher, pote, are, potus, potatio.
 Porcellan(um): porcellan. V. ö. német Porzellan.
 Porr(um), i: porré (hagyma, párhagyma). V. ö. német Porre.
 Punct(um), i: pont. V. ö. német Punkt.
 Rapu(m), i: répa. V. ö. német Rübe.
 Robigo = rubig(o), inis. Ha a g-t a ru után teszszük, lesz: rogbi, rozsa (?).
 Ros, oris: harmat; ros maris (Ovid.), vagy ros marin(us): rozmarin. V. ö. német Rosmarin.
 Sabell(um, i): czoboly. V. ö. német Zobel.
 Sac(cus, i): zsák. V. ö. német Sack.
 Scarlat(um), i: skarlát. V. ö. német Scharlach.
 Scindul(a), ae: zsendely, zsendely. V. ö. Schindel.
 Sesam(um, i): szezám, zezám (fű). V. ö. német Sesam, Sesamkraut.
 Su(go, ere): szop-ni. V. ö. német saug-en.
 Ter(e)benthin(a), ae: terpentín. V. ö. német Terpentín.
 Tur(ris): tor-ony. V. ö. német Thurm.

¹⁾ Ezek a szavak: falusi, falusias, falusilag visszavették a pagus végéről kihagyott s betűt. Itt az ú, ü végű magyar szavakra vonatkozólag fontos megjegyzésem van. Eddig — a magyar nyelvtanok szerint — azt tanítottuk, hogy pl. az ilyen szavaknak: falú, hamú, odú, fenyű . . . tője falv, hamv, odv, fenyv; de azért a legtöbb kétféleképen képezték: falúk, falvak, — oduk, odvak, — hamúk, hamvak, — fenyűk, fenyvek. Most itt egyebet látunk: a tő nem falv, hanem falú és az u a latin nyelv, melyből eredt, — szabálya szerint, v-nek is is hangzik (pl. aqua = ákvá). Azért képezik tehát ezek a szavak a többeszámot kétféleképpen; mert, ha a szó végén levő ú betűt (mely hosszú), mivel a falú = pagus, végéről kimaradt az s), magyar magánhangzónak nézzük, akkor a többeszám csak k (pl. falú-k); ellenben ha azt v-nek vesszük, akkor a többeszám kötőhangot is vesz fel, pl. falú-a-k = falvok.

Ul(nus, i): ül-(fa).
Ver(bero), are: ver-ni.
Vit(ium, ii): vét-ek (die Stunde).

(Összesen : 109 szó).

4. *Fejezet. Kimaradt előlről és a középről egy, két vagy több betű vagy szótag.*

Abbreviatio, onis = (abb)revi(a)t(io): rövid-it-és.
Abstorqueo = (abs)torq(u)e(o): (az r hátratételével toqer): teker.
(A)na(cho)reta: (most az első szótag a két utolsó szótag közé téve [szótagcsere] lesz, renata): rémete (Einsidler).
Crates, is: jedes geflochtene Werkzeug, Flechte; cserény, ráts);
(c)rat(e)s: rács. (Márton József szótárában, I. rész, 689 lap, még 1818-ban is a 'rács' szó ts-sel van írva, mert crates-ben is ts fordul elő).
(F)ist(u)ca, ae: kos, furkó, bak, kotis; (ebből, ha a szótagok helyét megcseréljük és az első szótag elejére teszszük a t betűt, lesz): kotis.
(G)ra(n)do, -inis: (ha a szótagok helyét megcseréljük, lesz: dora) dara.
(Lo)cus(t)a, ae: (ebből szótagcserevel lesz: sacu) sáska(?).
(M)e(n)s: (esz) ész (értelem, okosság).
(N)er(vus), i: ér. V. ö. német Ader, Nerve.
(P)a(n)ur(g)us, a, um: fortélyos, furfangos, ravasz; (ha a betűk helyét megcseréljük, lesz): (ravus) ravasz.
(Pl)um(bum, i): (um) on.
(Si)symbr(i)um: (symbrum) zombor.
(Su)pe(r)bus: (a megmaradt két szótag helyet cserélt és lett busne) büszke(?).

(Összesen : 13 szó).

5. *Fejezet. Kimaradt előlről és a végről egy, két vagy több betű vagy szótag.*

(Abh)orres(co): irtoz-ni.
Adduplico = (ad)uplic(o): dupláz; dupla, duplán. V. ö. német doppelt, verdoppeln.
Affundo, ere = (aff)und(o): (reá)önt-eni.
(C)lang(or): hang. V. ö. német Klang. (Mikor a magyar ezt a szót megalkotta, már megvolt a 'lang' [= valamely dolognak legfinomabb része, pl. liszt-lang] és a láng [die Flamme] szó is; azért megkülönböztetés végett a kezdő l betűt h-ra változtatta: hang.
(In)tegu(mentum), i: Decke (födő).

(Malus) (a)urant(ia), ebből betűáttétellel: (narut) narancs. (A ,poma aurantia'-ból csinálta a német a ,Pomeranzen' szót.

(M)agn(us), a, um: (most, ha az *n* betűt előre teszem, lesz [nag] nagy.

(M)alleu(s), ei: üllő.

(S)ple(n): (ha a megmaradt három betű helyét megcseréljük, lesz: lép (Milz).

(Összesen: 9 szó).

6. Fejezet. Kimaradt előlről, a középről és a végről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Aqualiculus = (aq)ual(ic)u(lus): válu (der Wassertrog.

(Dig)l(i)tu(s): (a megmaradt két betűből visszafelé olvasva lett) uj. És mivel még egy ,új' (novus, a, um) szó volt a magyar nyelvben megkülönböztetésül azt két j-vel (ujj) írták.

(Összesen: 2 szó).

7. Fejezet. Kimaradt a középről és végről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Arundo, inis = a(ru)nd(o), ebből betűáttétellel: Inádry Cluj

Ca(ec)u(s): (ebből visszafelé olvasással) vak.

Colu(m)bar, aris; első jelentése galambducz, második jelentése: nyakvas, nyakkaloda; (ha a ,columbar' szónak *m* és *r* betűjét kihagyjuk, marad coluba, ebből): kaloda.

Co(m)pe(s): (cope, ebből szótagcserével peco) békó (Fuseisen, Fessel).

Co(n)sta(n)tin: Koszta (finév). V. ö. német, Constantin.

Cu(na)bul(a), orum: (azután szótagcserével bulcu) böleső.

Dec(i)ma(e), arum: dézsma (tized, tizedrész).

Fo(r)ce(ps): (foce) fogó (die Zange).

Mo(r)tar(i)um, ii): mozsár. V. ö. német Mörter, Mörtel.

O(s)tiu(m), ii: (azután az *i* a *t*-vel helyet cserél és lesz oitu) ajtó (porta, janua).

O(vi)l(e): ol (der Stall, die Kaue).

Phasianus, a, um: ex regione ad fluvium Phasidem sita. (Phasis folyó Cholchis-ban feküdt). Avis Phasiana, vel Phasianus, i; phas(i)an(a), ae: fázán. V. ö. német Fasan.

R(a)d(i)u(s), ii: (ebből betűáttétellel) rud. A radius jelentése: pálcza, bot, rúd.

San(c)l(us), a, um: (sant) szent.

Sc(l)op(et)u(m), i: (ebből betűáttétellel pusco) puska (die Flinte).

(Összesen: 15 szó).

Tehát megrövidülés útján (7+42+109+13+9+2+15) összesen: 197 szavunk képződött.

A MAGYAR-ÖRMÉNY PÜSPÖKI SZÉK ÉS A BALKÁN.

Irta: MERZA GYULA.

II.

Hiszen a törököt kivéve, mely ugy sem utazó nép, az örmény papok minden más keleti népfaj előtt tiszteletben állanak, mint a kik nyelvüket értik, velük egy földrész gyermekei, továbbá keleti szertartásuk hazulról ismert misztikus pompájának lebilincselő varázsa még a más vallásúak előtt is kevésbé idegenszerű, sőt a rokon felekezetekkel szemben éppen bizalmat keltő.

Idegen országban (Olaszország, Ausztria) pedig a tolmács és tanácsadó szerepében a Mechitháristák valóságos közforgalmi hivatást is teljesítenek, a midőn a hozzájuk forduló keleti testvérek hasznára és segítségére lenni igyekeznek.

Eltekintve attól, hogy egyetemeink a keleti nyelvekben jártas tudós örmény szerzetesek egyik-másikában jeles előadót nyervén, armenistákat és orientalistákat az eddiginél kiterjedtebb mértékben nevelhetnének; továbbá eltekintve attól, hogy a teljes szépségében fölvirágzó pittoreszk örmény ritus hivatott kezekben meleg ápolásban részesülve a kath. egyház díszére szolgálna és egy saját őshazájában üldözött üzleti szellemü derék faj idevonzását segitené elő: az erdélyi-balkáni örmény. kath. püspökség eszméjét az előbb kifejtettek alapján egyenesen magyar érdekek hivatottak megvalósítani.

Nyissunk tehát tért az örmény ritus valóban megbecsülhetetlen specziális magyar missziójának. Eddig úgy sem igen részesült ápolásban a hazánk és Kelet közötti kapcsolat; a keleti kereskedelmi tanfolyamunkon mindenféle keleti nyelvet tanítottak, csak éppen az örményt nem, holott az igen fontos forgalmi tényező a keleti üzletvilágban. Hiszen a nehezebb török írásjegyek helyett nemcsak hogy igen gyakran ma is az örmény betűket használják, hanem maga az örmény nyelv is, mint közvetítő nem egy kereskedelmi góczpontban örvend elterjedésnek.

Egy véletlen körülmény Magyarországot is ma már mintegy húszezernyi örményeredetű hazafias honpolgárral ajándékozta meg, mely szívben-lélekben magyarrá lett.

De minő sajátságos fordulat e kis néptöredék immár kétszázados hazai történetében, hogy az nem áll meg azon a ponton, a mely az ő elmagyarosodását betetőzte, hanem éppen azért nem szünik meg kérni törvényben is kimondott emánczipáczióját; mert ezzel a többi nemzeti-ségekre visszaható erejü példaként saját ősi örmény ritusának a magyar misszióját óhajtja követésreméltólag bebizonyítani.

Már pedig ha egy népelem, mely az uralkodó nemzetbe politikai és érzelmi tekintetben beolvadt, azért akarja faji jellegét legalább egyházi téren megőrizni, hogy a közvélemény minden alkalommal hivatkozhasssék egy idegen származású népnek a hazája iránt tanusított követésreméltó magatartására: akkor ennek a stádiumnak a jogosultságát a bőséges szóbeli dicséreten kívül a bizalom és szeretet olyan villanyos reflektorával kellene megvilágítani, hogy azt már messziről mindazok a népcsoportok ragyogni lássák és okuljanak belőle, a kik saját faji törekvéseiket hazájuk érdekeivel összeegyeztetni mindeideig nem voltak képesek.

Akár merre is tekintsünk széles magyar hazánkban, az örményen kívül Erdélyben egyetlen egy fajt sem találunk, mely alkalmasabb volna arra a bizalomra és jobban megérdemelné azt a sokak előtt érthetetlen fényűzésnek kikiáltott áldozatkészséget, mit egy idegen ritusú püspökség felállításának a példájával magyar szempontból gyümölcsoztetni lehetne.

Mint a hogy említettem is, egy Kelet-felé, illetve a Balkánra kiterjedő hatáskörrel fölruházandó magyarhoni örmény katolikus apostoli vikáriátus, miként Verzereskul (Verzár) idejében, úgy most is indokolva van.

Székhely tekintetében a hagyomány mindenestre Szamosújvár mellett szól, hol az örmény püspök emléke ma is legélénkebben él, ha mindjárt 25 évi mozgalmas püspöksége alatt maga Verzereskul (Verzár) is Beszterczen, Görgényben, Rómában, Konstantinápolyban és Bécsben együttvéve tartozkodott annyit, mint a mennyit folytonos utazásai és örmény érdekekben tett fáradozásai mellett az általa 1700-ban alapított Szamosújvár falai

között 15 évre rá bekövetkezett haláláig tölthetett. Mindazonáltal a hazai magyar-örmény püspöki székhöz tagadhatatlanul Szamosújváré az előjog. Különben is a legtöbbszörösebb örmény városról kell hogy szó legyen akkor, mikor egy éppen ottan megszűnt ősi intézmény újra életbe fog lépni.

Szamosújvárt van a legtöbb hazai örmény alkotás székhelye, ott van a legnagyobb örmény templom; az örmény egyházi szokások, a családi élet pátriarkális bensősége ott aránylag még leginkább vannak megőrizve. Az örmény törzslakosság száma, befolyása, hagyományai Szamosújvárt predesztinálják erre, hol a Verzár-téren fog ma-holnap emelkedni annak a lángolólelkű főpaprak az emlékszobra, ki nem csak örmény püspök volt, de egyúttal az egész hazai örményiség egyik legkimagaslóbb egyénisége és népének atyai kormányzója. Hiszen Verzár püspök nevéhez fűződik a betelepült örmények Rómával való egyesülése is.

Tehát legkomolyabb örmény püspöki székhely csak Szamosújvár lehet, és csupán akkor kellene más alkalmas központ után nézni, ha netán arra a szamosújváriak nem reflektálnának, a mi körülbelül ki van zárva.

A hazai örményiség hagyomány megszentelte anyavárosán kívül, mely különben azóta gör. kath. püspöki székhelylyé lön, úgy örménylakta népességre, mint központi fekvésre, nem különben kath. szempontból első helyen Kolozsvárról lehet szó; itt azonban mindenekeelőtt örmény templom volna építendő.

Kolozsvárnak örmény-püspöki székhelylyé emelése nagy magyar nemzeti és egyházpolitikai jelentőséggel ruházná fel egy bár a latin szertartástól különböző, de hazafiságra azzal vetekedő ritus szellemi és erkölcsi erejét. A külső díszben is tekintélyesebbé vált örmény ritusnak a görög kath. egyházra is okvetlen kiható példája arról fogja a közvéleményt meggyőzni, hogy új örmény egyházközségek szervezése elé egyenesen a katolikus vallás és a magyar hazafiség szempontjából káros akadályokat gördíteni. Milyen megható szép, testvéries példa volna

mindennütt, a hol a latin- és örmény szertartású kath. egyházközségek karöltve működnének a haza javára.

A latin és görög szertartás között mintegy összekötő kapszúl szolgáló örmény rítus fölvirágzása, elidegenült saját hiveinek a visszahódítása, az urnapi körmeneteknél és Világosító-Szt-Gergely ünnepén minden örménylakta városon leendő megnyilvánulása a római és görög katólikusok közeledését nagyban elősegítené. Pláne nemzeti-ségi viszonyaink közepette megfontolandó volna, hogy miként Vizkereszt hetében a római Szt-Péter bazilikában a különböző rítusok fölváltva mutatják be isteni tiszteletüket, akként vajjon pl. a kolozsvári Szt-Mihály templomban is — itt a katholicizmus keleti mesgyéjén — nem lehetne-e meghonosítani azt a szép szokást, mely az egyetemes római egyház egyforma hitágazatú szertartásai és így hiveik egyetértésének valóságos apotheozisává válnék. Ez volna Erdélyben a katholicizmus legszebb ünnepe.

Ha tehát bármi okból Szamosújvárt nem volna létesíthető, akkor Kolozsvár mint örmény püspöki középpont mély megfontolásra érdemes és egyenesen kath. érdekből mérlegelendő ügyis mint a többi öt hazai örmény plébánián kívül eső s így teljesen független, tekintélyre érintetlen, a versengést kizáró s az egyöntetű reformokat erélyesebben keresztül vihető legfőbb magyar-örmény egyházi forum.

Csak harmadik helyen jöhet szóba Budapest, mint székhely, hol azonban hasonlóképpen örmény egyházközség és templom volna szervezendő, illetve építendő, mire nézve azonban a székesfővárosi örmény családok létszáma szintén nem kedvezőtlen. Ez az Erdély határán kívüli megoldás azonban a tradíciót némileg számításon kívül hagyná és talán a balkáni hivatásnak az újvidéki székhely jobban megfelelne. Különben a későbbi fejlődés olyan helyzetet teremthet, hogy a konszolidált örmény diócesis valóságos megyés püspökséggé válhatik, melynek vezetése egy egész egyént fog igénybe venni, ellenben az újvidéki plébános a külföldre szóló apostoli vikárius szerepét vehetné át.

Ez a munka megosztás két különböző irányú hivatás ellentétei és egy személyben alig föltalálható megfelelő

egyéni tulajdonságok nehézsége miatt idővel a hazai örmény főpap bel- és külföldi funkcióinak a felszaporodásával magának a szerepkörnek a kettéválasztását fogná maga után vonni.

És pedig olyan formán, hogy a belföldi megyés püspökség visszatér a regenerált világi örmény papság kezei közé, míg a balkáni apostoli helynökség a szintén magyar földön, Ujvidék, vagy Budapest székhelylyel továbbra is a Mechitháristákra volna bízandó.

Már egy öltő alatt ilyen alakulás előtt állhatunk, mely az örmény katolicizmusnak Európában oly nagy civilizátorius jelentőséget kölcsönözhet, hogy Hászun örökét a bíborosok kollégiumában a római pápa nem hagyhatja többé betöltetlenül.

Annyi bizonyos, hogy az örményszertartású római katolikusokat kormányzandó apostoli vikáriátus olyan tekintélyt és fényt kölcsönözne az ezen egyházi méltóságot viselő örmény főpapnak, hogy az bárhol is ha megjelenék, úgy az egyetemes egyháznak, mint az örmény szertartásnak, valamint Magyarországnak és a hazai örménységnek is csak diszére és büszkeségére fogna válni itthon és idegen országokban egyaránt. Az örmény püspöki eszmének tendenciózus elhalványítása és így az örmény kath. egyház önálló szervezetének fokozatos visszafejlesztése a folyton kísértő beolvasztás lidércznyomása alatt a hazai örményszertartásnak is nemcsak hogy a szabad fejlődését gátolta, hanem annak a stagnálását, sőt bizonyos mértékben az ellatinosodását is előidézte.

Szerencse, hogy az örmény egyházi vizitátorok intézményének is a felfüggesztése után, a latin szert. ideiglenes fenhatóság — nem értvén az örmény liturgiához — nem is intézkedhetett bénítólag az ezt érintő dolgokban.

Végre most olyan elfogulatlan és lánglelkű főpap ül az erdélyi püspöki széken, kiben az örmény püspöki eszmének már tisztán kath. érdekből is lelkes és igazságos pártfogóját üdvözölhetjük.

Mintegy isteni sugallatból köszöntöttem tehát annak idején az utódlási joggal kinevezett főpapot az „Armenia“ 1897. évfolyamában, mondván:

„Egyaránt szép és nemes feladat vár az erdélyi róm. kath. egyházmegye püspöki trónörökösére, gróf Majláth Gusztáv koadjutorra, kinek főúri származása, ifjúi vértől duzzadó ambíciója, áldozatkész hitbuzgó előélete, nemkülönben a földi javakban is neki osztályrészül jutott tetemes vagyona és elfogulatlan igazságszeretete mindmegannyi biztosítékot nyujtanak arra nézve, hogy az örmény püspökség eszméjét felkarolja, s annak Kelet felé irányuló misszióját felismervén: az autokefál örmény kath. egyház újjáépítésével magának aere perennius örök emléket állítson. — A midőn tehát Erdély segédpüspökét a hazai örménység is vallásos hódolattal üdvözli, egyúttal növekvő reménnyel tekint az örmény püspöki süveg fölkelő napként tündöklendő áldásos sugaraira“.

Ezekkel a szavakkal hódoltam az évek előtt magas állását elfoglaló gr. Majláth Gusztáv hírből ismert apostoli erényeinek s ugyanezen szavakkal üdvözöltem őt egyház-kormányzói quinquenniumának évfordulóján.

A miként már eleve fel tudta kelteni az erdélyi katolikusok gyöngyének, az örménységnek vallásos reményeit, akként kísérje élte végeig e kis népfaj áldása is, ha azokat nagylelkűen megvalósította.

De éppen ez okból, azt hiszem, hogy döntő körökben óvakodni fognak olyan esetleges félrendszabálytól, melynek következtében hír szerint az örmény infula viselője pl. a gyulafehérvári latin szert. káptalan függeléke gyanánt tűnhetnék fel. Ez a megoldás legfőlebb csak mint átmeneti és ideiglenes módozat jöhet szóba, mert állandósítás esetén végtére is aláásná az örmény kath. egyház törvényszabta egyenlőjogúságát és veszélyeztetné a joggal bizalmatlankodó schizmatikus fajrokonok áttérését. Ezért szükséges a restituczió in integrum, a mi csak úgy lehetséges, ha miként dr. Verzereskul, (Verzár), akként az ő utóda is apostoli vikáriussá volna kinevezendő, — mert ezzel a most is indokolt nagy tekintéllyel fölruházott egyházi méltóság csak így óvatnék meg attól, hogy idő fordultával árnyékpüspökséggé törpüljön.

Hadd bontsa ki szárnyait a közel kétszáz év óta békóba vert hazai örmény catholicizmus a maga teljes-

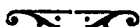
ségében a római pápa és apostoli királyunk atyai támogatása mellett bel- és külföldi kiváltságos szerepének üdvös betöltésére.

Ugyanis dr. Verzereskul alias Verzár Oxendius, első erdélyi örmény püspöknek népe élén Moldovából beköltözött előde Minász „episcopus moldovus“ czimet viselt; a bécsi Mechitharista rend újvidéki plébániája pedig az aldunai tartományokra kiterjedő lekipásztori hatáskörét egyenesen a Szentszék jóváhagyásával teljesíti.

Már most a hazai betöltetlen örmény püspöki székek a jogfolytonosság és történeti fejlődés szemelött tartásával leendő reaktiválásánál nem-e könnyen keresztülvihető volna egy erdélyi-balkáni apostoli vikáriusnak a kinevezése?

Teszem fel egy magyarhonosságú vagy a magyar nyelvet beszélő, illetve hamar elsajátítandó rátermett, lehetőleg Mechitharista szerzetes, ki mint világlátott és tevékeny missionárius megfelelő nyelvismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezik és Róma bizalmát bírja: éppen úgy, miként a velencei és bécsi örmény szerzetházak főapátjai, érsekei, akként ő is püspöki rangot nyerhet, kinek a magyar állam megfelelő dotációt biztosítana.

Magasztos erkölcsi haszonnal térülne meg az állam-bölcsességnek egy ilyen áldozatkész elhatározása.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Wekerle és az örmények. Mikor Wekerle első ízben volt miniszterelnök, egy állami tisztviselő azzal akarta bosszantani a mármaros-szigeti előkelő örményt, hogy ez nem igaz magyar. Az örmény eziránt távirati kérdést intézett Wekerléhez, a ki ilyen tartalmú telegrammal felelt: „Az örménynél jobb magyar nincs!“ A nagy államférfiúnak bizonyára most is ez a meggyőződése; azért remélni lehet, hogy a magyar nemzet jól felfogott érdekében támogatni fogja a hazai örmények kulturális és gazdasági törekvéseit.

A spanyol király és Goluchowski rokonsága. Alfonz spanyol király és Goluchowski Ágenor rokonok lesznek. Ugyanis Battenberg Sándor herceg, a spanyol király menyasszonyának testvére nemsokára házasságra fog lépni Murát Margit hercegnővel, a ki Murát Joachim herceg leánya és egyenes leszármazottja a Napoleon által trónra ültetett Joachim nápolyi királynak. Marguerite

herceg kisasszony a huszadik évében jár. Völegénye csak öt évvel idősebb nála és csak egygyel idősebb Alfonz spanyol király jegyesénél. Sándor herceg az angol haditengerészet tisztje és fényes pályának néz eléje. Eljegyzését állítólag Eugénia császárné közvetítette. Marguerite herceg kisasszony unokahuga gróf Goluchowski feleségének. De gróf Goluchowski felesége örmény eredetű Murát-leány (Murát alapította részben a velencei [San-Lazzaro] Murát-Ráfáel-féle örmény akadémiát!), Lengyelországban született: akkor a spanyol király leendő nejének ereiben is örmény vér folyik. . .

Gorove István és a szerb óriás. A „Magyar Állam“ (26. sz. febr. 1) tárczájában Farkas Emőd „Névtelen hősök“ cím alatt fölötte érdekes közlöt közöl. Ebben a többek közt ezeket is olvassuk: „Darkoczon Damjanich mérkőzött meg és verte vissza Knicsnián hordáit . . . Egy szerb óriással itt valóságos párbajt vívott Gorove István, akkor még harmadik zászlóaljbeli káplár s az óriást hosszas bajvívás után a magyarok „Éljen!“ riadalma közt levágta. Gorove néhány nap múlva már kapitány lett.“

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Világosító-Szent-Gergely élete. Lissabonban nemrég egy füzet jelent meg, mely aethiopi nyelven beszéli el Világosító-Szent-Gergely életét a berlini és londoni udvari könyvtárakban levő eredeti példány után, az életrajzhoz portugál fordítás is van mellékelve.

Kiss Ernő és Prielle Kornélia. Az elhunyt Prielle Kornéliát Somló Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója bucsúztatta el. Ez beszédjét így fejezte be: Nagy idők viharában, a világsi fegyverletétel után a honvédseregben harczoló férjeddal orosz fogságban egy táborba kerültél a fogoly főtisztekkel, kiket a magyar Gotgotha felé hurczoltak megdicsőülésük útjára. A lovagok virága, K i s s E r n ő tábornok bucsúzáskor kezét nyújtotta feléd s te a viszontlátásig bucsúztál el tőle. „Nem asszonyom, — szólt — mi nem látjuk egymást többé, mi a halálba megyünk. De ígérjen meg egyet, a színésznőhöz szólok, jól jegyezze meg: Nehéz idők várnak a nemzetre, jövője az Önök kezében van. Önöknek, a színészeknek kell őt egy jobb jövő reményére lelkesíteni s fölvidítani. Ígérje ezt meg nekem.“ — Megigérem! — szóltál. És ígéretedet beváltottad, kötelességedet teljesítetted. Isten veled!

Egy beszélő czimer. Ezen füzet első lapján látja a szives olvasó a kiváló, örmény eredetű Gyertyánffy-család czimerét. Ezen czimer, mely a „beszélő czimer“-ek közé tartozik, azt beszéli el, hogy ez a derék család mily sok érdemet szerzett a haza körül, mily sok jelét adta hazaszeretetének, hazafiságának, áldozatkészségének . . . A czimerben levő gyertyák pedig arra tanítanak, hogy úgy világoskodjék a mi hazaszeretetünk is, mint az érdemekben gazdag, jelentékeny Gyertyánffy-családé . . . De habár „beszélő“

e címer, még sem tudja úgy elbeszélni e fényes család hazafias tetteit, mint a hogy azt megirta derék munkatársunk, barátunk, a szép tollú Merza Gyula. Ezen csinosan megirt, fölötte érdekes dolgozatot e helyen is tisztelt olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

„Armenia“-hajó. Az Atlanti-tengeren járó hajók között van egy, mely „Armenia“ nevet visel. Épült 1896-ban, hord-képessége 3000 tonna, 400 láb hosszú, 50 széles, 30 magas.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények a Feketetenger parjai mellett. Az utazó hajója megáll Sebastopol kikötőjében. Ebben a kedves fekvésű városban mintegy 300 török-örmény lakik, kiknek nagyobb része a kikötőben dolgozik, a többi kereskedéssel foglalkozik. Nagyobb ünnepek alkalmával örmény pap látogat el hozzájuk, hogy őket mennyei vigasztalásban részesítse. ... A hajó tovább megy és éjszaka ér Jáltába. Itt 400 örmény él. Ezeknek nagyobb része bevándorlott török-örmény; de van közöttük 30 törzsgyökeres család, kik még nem vesztették el anyai nyelvöket. A jáltai örmények most építenek maguk számára templomot. A Jáltából éjjel kiindult hajó reggel korán Theodosiában van. Ez a híres tenger-festő Ajvázovszkinak szülővárosa. Ebben a városban több mint 100 örmény család lakik, kik iparral, kereskedéssel ... foglalkoznak. Van köztük nem egy-két igen gazdag család is. Négy örmény templom van Theodosiában, miből azt lehet következtetni, hogy régen itt sok örmény lakott. A hazai örmények őseinek egyik része is itt lakott. ... Az iskola a Szent-Szárkisz tiszteletére épült örmény templom közelében terül el. Ezen templom czinteremében van eltemetve a világ-hírű örmény festő Ajvázovszki. Mivel a festő örmény családi neve mellett orosz nevet is viselt, az oroszok, kik hirnevét, érdemeit magukénak tulajdonították, földi maradványait innen el akarták az orosz temetőbe vinni; de az örmények nem engedték. Ajvázovszki emlékoszlopa fehér márványból készű t. A kö egyik oldalán ez az örmény irat olvasható: „Itt nyugszik Ajvázovszki-Konstanteán János tanár teste. 1817—1900.“ A másik oldalra ez van írva: „Halandónak született és halhatatlan emléket hagyott maga után.“ Ajvázovszki egy szőlőt hagyott az örmény nemzetnek, mely 50.000 rubelért adatott el. Ugyanezen templom körül van eltemetve Périán Lázár örmény jóltevő is, ki 30.000 rubelt hagyott az örménységnek, melynek kamataiból 300 szegény örmény éldegél. A Szent-Szárkisz-templom közelében van Ajvázovszki lakóháza. Ennek egyik nagy terme telve a híres festő gyönyörű tenger-képeivel. Megtartott képei közül csak három emlékeztet arra, hogy Ajvázovszki örmény volt: Krimján-Hájrig, a mostani ecsmiádzini kátholikosz, továbbá fivérének: Gábor érseknek és az ő arcképe. ...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

DÁNIEL LÁSZLÓ SZAMOSÚJVÁRT.

Szokatlanul érdekesek és élénkek az idén Szamosújvárt a választási mozgalmak Első sorban az egészen sajátos általános politikai viszonyok miatt. Most mindenki kormánypárti, mert más nem lehet. A kormányban egyesítve és képviselve van minden még létező és lehetséges magyar pártárnyalat. A közjogilag egészen ellentétes elvűek kormánypártiaknak vallják magokat. Ellenzéki párt nincs. A ki pártonkívüli, az sem mondhatja, hogy nem kormánypárti. Mikor a veszélyeztetett alkotmány védelméről, a nemzeti lét biztosításáról van szó, magyarok nem is szakadhatnak pártokra.

Szamosújvárt régóta közös megegyezéssel egyhangúlag választottak képviselőül kimagasló helyi kapacitást, vagy más elismert országos tekintélyű örményt, a ki előkelő alakja, disze volt az országgyűlésnek. A mostani országos politikai helyzet folyománya, hogy most itt három képviselőjelölt is van.

Az „Armenia“ nem foglalkozik politikával, legalább pártpolitikával nem. A mi politikánk: az egységes magyar nemzet javára erősíteni a hazai örményekben az örmény tudatot; igazolni, de igazzá is tenni azt, hogy az örmény a legjobb magyar; előmozdítani örményeink kultúrtörekvéseit, hogy azoknak eredményeit, mint hálaáldozatot tegyük le a magyar geniusz oltárára.

Nézetünk az, hogy Szamosújvárnak, csak mint a hazai örménység metropolisának, az örmény jelleget kidomborító emporiumnak van nagyobb jelentősége a nemzeti kultúréletben. Enélkül Szamosújvár egy rendezett vagy rendezetlen tanácsú városocska, a milyenek százanként vannak az országban.

Az örmény jelleg kidomborítására szolgálnak az „Armenia,“ az „Örmény Múzeum“ és az ezzel szellemi kapcsolatban levő intézmények és alkotások is.

Ebből a szempontból tekintjük a mostani képviselő választást is. Ebből a szempontból nem fontos a jelöltek pártállása. Mindhármuk személyének kifogástalan korrektsége pedig felül áll a kritikán.

Az „Örmény Múzeum-Egyesület“ a hazai örménységnek ez idő szerint egyetlenegy közös intézményük. Ettől reméljük ezen örmény elem reneszánszat. Szamosújvár művészi ismertető jele a Rubens-féle „Levétél a keresztről“. A város „feltámadását“ az Örmény Múzeumtól várjuk. Ennek a múzeumnak van egy szimbóluma, melynek jelében győzni fogunk: Verzereszkul püspök keresztje. E műkincset, a Dániel-család szent ereklyéjét, Dániel László az „Örmény Múzeum-Egyesület“ elnöke adományozta nekünk. Annak a záloga ez, hogy e család azonosítani óhajtja a maga kegyeletes hagyományait az „Örmény Múzeum“ ügyével.

Az „Örmény Múzeum“ arra van hivatva, hogy mint új Ararat megmentse a pusztító özömviztől az örmény hagyományok bárkáját. Az Örmény Múzeum nemcsak lokális jelentőségű, hanem országra, sőt világraszóló intézmény. E múzeum vezetője úgyszólván született képviselője Szamosújvárnak ország-világ előtt. Csak természetes dolog tehát, hogy az „Örmény Múzeum-Egyesület“ elnöke Szamosújvár országgyűlési képviselője legyen és e város országos képviselője elnöke legyen a Múzeum-Egyesületnek.

Amíg a Múzeum-Egyesület alapszabályai nem voltak megerősítve, az elnöknek nem sok teendője volt. De most megjöttek a jóváhagyott alapszabályok, a hazai örménység ez új arany bullája. Kezdődik az elnök alkotó munkája. Vezető szelleme, kimagasló műveltsége, humanus szíve, nagy pozíciója, hatalmas összeköttetései, vagyoni helyzete, igazi örmény lelkesedése, csakhamar fel fogják lendíteni a múzeumot. És majd felemelkedik a Verzereskul-szobor, új fényes díszben fog ragyogni a restaurált örmény székesegyház, Bécsből idetelepszik, magyarrá lesz a keleten nagyhivatású mechitarista-rend, felvirulnak az örmény intézmények, és Szamosújvár városa egészen specialis előkelő helyet fog elfoglalni hazánk kultur-emporiumai közt...

Dániel László csütörtökön április 23-án érkezett Szamosújvárra és Bárány Márton polgártársunk vendégszerető házában szállott meg. Szombaton délután az „Armenia“ szerkesztője egy küldöttség élén felkérte, hogy a vigadó termében tartsa meg programbeszédjét. E nagy termet egészen megtöltötte mindenrendű választó polgárság. Ott volt a város notabilitása és előkelő hölgyek díszes koszorúja.

Dániel László remek beszédet tartott. Nyíltan feltárta a politikai helyzetet. Határozottan elítélte a letűnt kormány törvénytelenégeit. Tartozkodás nélkül elismerte a szövetkezett pártok hazafiságát, a vezérek bölcsességét, különösen a függetlenségi nagy mérsékletét. Hangoztatta az önálló vámterületet, mint a politikai függetlenséget biztosító gazdasági önállóság alapját. Nemzeti garancziák mellett jogosnak és igazságosnak elfogadja az általános választó jogot. A jelen állapotot örömmel fogadja el a fejlődés alapjául. De a kiegyezés rendületlen hívének vallja magát, mert csak erről az alapról, melyre a Kossuth-párti miniszterek is ráhelyezkedtek, lehet 48-as vívmányokra törekedni. Öszintén jelzi azonban, hogy a közelebbi jövőre nézve aggodalmi vannak. Ma még senki sem láthatja a kibontakozás irányát. Minden alakulattal és bonyodalommal szemben fenn kívánja tartani meggyőződése függetlenségét, és cselekvési szabadságát és ezért egyelőre párton kívüli állást foglal el. De feltétlenül csak nemzeti, törvényes, alkotmányos, beesületes, önzetlen politikát fog követni. Ebben nem változott 16 hónap óta és nem változik soha. Szamosújvár, őseinek városa iránt lelkesen dobog szíve, ajtaja mindig nyitva áll minden polgártársa előtt. Ezen az alapon kéri a választók bizalmát.

A közönség lelkesen megéltjezte a beszédet, melynek tartalma mindenkit kielégíthet, bármely pártállású legyen.

Nem kételkedünk benne, hogy ismét Dániel László lesz Szamosújvár képviselője. Ezt kívánja a múlt hangulatfelhőkön átlátó politikai belátás, ez a városnak, polgárainak, a hazai örményeknek és intézményeinknek igazi érdeke.

DR. H. A.

